

Falla eller palla för grupstrycket – En socialpsykologisk klassiker

I början av 1950-talet genomförde den polsk-amerikanske socialpsykologen Solomon Asch ett banbrytande experiment om konformt beteende det vill säga benägenheten att göra som andra gör även om det strider mot den egna uppfattningen. Det var i en tid då man funderade över andra världskrigets hemskheter och hur det kunde komma sig att så många lät sig fångas av nazipropagandan och till och med bli till nyttiga redskap i nazismens tjänst.

Nyligen visades på SVT Play den israeliska dokumentären ”Djävulens erkännande” och som handlar om SS-officern Adolf Eichmann som var ansvarig för miljontals judars död under andra världskriget. Själv erkände han aldrig brotten utan hävdade att han enbart var en lydig byråkrat. Men nyligen hittades inspelningar som varit undangömda i över 60 år, där unika och hårresande fakta avslöjas. I den erkänner Eichmann sina fruktansvärda brott som arkitekten bakom förintelsen.

Tiotusentals människor var inblandade i massmorden på judar och andra minoriteter under andra världskriget. Det var inte bara SS-soldater utan också polis, lägerpersonal och kollaboratörer i form av såväl lokala myndigheter som enskilda individer. Många visste om vad som försiggick men de teg.

Efter krigsslutet ställde sig många frågan hur dessa grymheter överhuvudtaget kunnat ske. Den gav upphov till ett nytt forskningsfält som kom att benämnas ”science of evil” eller ”ondskans vetenskap”. Flera av dem som engagerade sig i forskningen var av judisk härkomst och hade släktingar som mördats i Hitlers gaskammare. Den socialpsykologiska forskningen om hur våra tankar, känslor och beteenden påverkas av andra människor kom att göra en rad viktiga upptäckter.

Nazismen lyckades med framgång att förmå det tyska folket att bete sig och tänka konformt det vill säga i linje med vad den ville uppnå. Nazisterna kom redan tidigt att använda sig av en rad metoder för att få människor att anpassa sig och till och med gilla deras ideologi. Det handlade om propagandakampanjer, indoktrinering, sociala påtryckningar och ekonomiska incitament.

Att uppträda konformt innebär att ”passa in” och vara en i gemenskapen. Det är svårt att stå emot grupstryck och framförallt om man är ensam om att hysa en åsikt. Och det var den här frågan som Solomon Asch kom att intressera sig för.

I början av 1950-talet genomförde den polsk-amerikanske socialpsykologen Solomon Asch ett banbrytande experiment om konformt beteende.

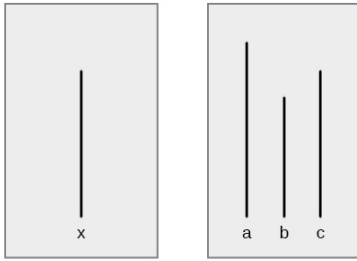
Bildkälla: <https://moderntherapy.online/blog-2/asch-conformity-experiment-explained>

Solomon Aschs experiment som publicerades i början av 1950-talet hör till de mest kända och finns återgivet i de flesta grundböcker i psykologi och socialpsykologi.¹ Rättar vi in oss i ledet? Är vi följsamma? Gör vi som majoriteten vill att vi skall göra? Solomon Asch var väl medveten om att det i vissa sammanhang kan vara enkelt att påverka en människas åsikter och beteenden. Men frågan var hur långt skulle människor gå för att anpassa sig till andra i en grupp?

Solomon Asch föddes i Warszawa i Polen 1907 och dog 1996. Hans familj emigrerade till USA 1920. Han kom att studera vid Columbia universitet där han tog sin doktorsexamen i början av 1930-talet. Han var elev till Max Wertheimer som är känd som en av grundarna av gestaltpsykologin. Andra världskriget bröt ut 1939 och då kom Asch att intressera sig för den inverkan som propaganda har på människan.

Solomon Asch planerade sitt experiment mycket noggrant. Ingenting fick lämnas åt slumpen. Drygt ett hundratal personer svarade ja på en förfrågan om de skulle kunna tänka sig att delta i ett socialpsykologiskt experiment om visuella bedömningar. Varje försöksperson kom att ingå i en grupp tillsammans med fem till sju andra som var invigda i experimentet och därmed i maskopi med försöksledaren.

1. Framställningen av Solomon Aschs experiment om konformitet bygger till väsentliga delar på tidigare publicerat material. Dels i Värmlands Folkblad och dels i boken Socialpsykologiska experiment och andra minnesvärda studier (Arvidson & Starrin, Gleerups bokförlag, 2017).

Deltagarna i Solomon Aschs experiment ombads att säga vilken av linjerna a, b och c som var lika lång som linje x.

Bildkälla: <https://oertx.highered.texas.gov/courseware/lesson/2151/student/?section=2>

Deltagarna fick först se ett kort med en linje och sedan ett annat med tre linjer märkta a, b och c. De ombads sedan att säga vilken av linjerna a, b och c som var lika lång som den på kortet. Antalet försök där de bads att svara var 18. Svaren avgavs muntligt i turordning. De invigda svarade först och sedan försökspersonen. I de två första försöken hade de invigda uppmanats att avge det uppenbart korrekta svaret om vilken linje som var lika lång som den på kortet. Men i de följande försöken instruerades de invigda att avge samma felaktiga svar. Nu började det intressanta för nu infann sig en osäkerhet hos försökspersonerna. Hur skulle de bete sig? Skulle de stå på sig? Skulle de falla för gruppptrycket och därmed ansluta sig till gruppens uppenbart felaktiga bedömning?

Efter det fjärde försöket gav alla försökspersoner samma tydliga, men felaktiga, svar i 12 av 18 försök.

Asch varierade hur många bland de invigda som skulle avge korrekt respektive felaktigt svar. När det var minst tre personer bland de invigda som gav samma felaktiga svar ökade effekten hos gruppptrycket, det vill säga benägenheten hos försökspersonerna att svara på samma sätt som majoriteten. Men om det fanns en ”bundsförvant” bland de invigda ökade benägenheten att hävda sin egen uppfattning och gå emot majoriteten.

Solomon Asch var nyfiken på varför försökspersonerna gav efter. Därför intervjuade han deltagarna och upptäckte att skälen varierade. Några tvivlade på vad de såg eftersom alla de andra såg något annat. Man tänkte då:

– Det är jag som måste ha fel, kanske är jag utsatt för en optisk illusion.

Andra var helt säkra på vad som var rätt men valde att säga som de för att inte riskera att bli betraktade som ”dum”, ”konstig” eller ”udda”.

Solomon Aschs slutsats var att människor betar sig som gruppen av framförallt två skäl. Man vill passa in i gruppen och man tror att gruppen är bättre informerad än vad de själva är.

Solomon Asch avled 1996 och han kom aldrig att riktigt veta vad det egentligen innebär att mot sin egen övertygelse göra det gruppen vill eller att gå emot gruppen. Han fick då inte heller uppleva den viktiga pusselbit som den amerikanske forskaren Gregory Berns i början av 2000-talet bidrog med för att besvara dessa frågor.

Gregory Berns vetenskapliga experiment liknade det som Solomon Asch utförde. I fyra fall av tio föll försökspersonerna för grupptricket och angav fel svar i linje med gruppens åsikt. Han var speciellt intresserad av vad som hände när de inte föll för grupptricket utan hävdade sin åsikt tvärtemot gruppens. Berns ville få kunskap om vad som hände inne i hjärnan. Vilka centra aktiverades? För att få veta det använde han sig av speciella kameror avsedda för att fotografera hjärnaktiviteter. I korthet fann han följande. När försökspersonerna föll för grupptricket aktiverades områden i hjärnan som har att göra med förmågan att lösa spatiala uppgifter som linjers, ytors och rymders förhållande till varandra, det vill säga det som själva uppgiften handlade om. Det fanns däremot ingen aktivitet i de områden där medvetna beslut tas.

När de stod på sig och gick emot gruppen aktiverades i stället områden i hjärnan som hanterar starka känsloupplevelser. Gregory Berns konstaterar att det är förenat med starka emotionella kostnader att stå emot grupptrick. Och det är vi inte alltid beredda att ta.

Asch experiment och andra liknande om social konformitet, det vill säga benägenheten att göra eller säga som andra, trots att man vet bättre, har väckt stort intresse. Hans studie är en dramatisk illustration av mänsklighetens mörka sidor. Den avslöjar människors oförmåga att motstå grupptrick även när de vet att gruppen har fullständigt fel. Asch kommenterar sina experiment på följande sätt:

– Livet i samhället förutsätter att vi kan komma överens med varandra. Men för att det ska kunna bära frukt krävs att var och en av oss bidrar oberoende av erfarenhet och insikt. När samförstånd hamnar under konformitetens dominans förorenas hela den sociala processen... Att tendensen till konformitet är så stark i samhället att intelligenta och välmående unga människor är villiga att kalla vitt för svart är något som verkligen oroar.

Bengt Starrin
professor emeritus
bengt@starrin.nu